

KULTURA KAŽDODENNOSTI PRAŽSKÉ KSČ V LETECH 1921 – 1938

The culture of everydayness in the Prague KSČ in the years 1921-1938

Stanislav Holubec

Článek ukazuje každodenní politický život pražského komunistického prostředí v meziválečném období. Podle článku bylo největším dilematem tohoto prostředí, nakolik se integrovat či vydělovat z většinové společnosti. Toto prostředí bylo z většinové společnosti aktivně vylučováno a vyvíjelo stálou snahu nalézt mechanismy upevňující vlastní identitu a rozšiřující svůj vliv. Od svých členů vyžadovalo nadřazení politické identity ostatním identitám.

komunistická strana, kultura každodennosti, komunistická společnost, soukromý život, Praha

This article is aimed at showing the everyday political life of the Prague communist environment in the period between the two world wars. According to the article, the largest dilemma of this environment was to decide how much to either integrate or divide from the majority society of the time. This environment was actively separated from the majority society, developing a firm desire to locate the mechanisms confirming its own identity and to extend its influence. It was required of members to possess a superior political identity over other identities. Only few were able to comply with these requirements, and therefore the members of this environment diversified very rapidly. In spite of their rigid character, they never lost the ability to persuade a large portion of Prague laborers and other socially weak groups, which guaranteed them a relatively high voter turnout. The Prague communist environment founded a whole array of support organizations in its attempts to integrate and strengthen its influence (e.g. physical education, cultural, children's organizations). Its influence was also supported by political rituals (demonstrations, press distribution, interruptions of rival meetings).

Although this environment had a revolutionary program to transform the whole of society, they remained significant but in the minority in regards to the Prague population during the examined period.

Communist Party, everyday culture, communist society, private life, Prague

Úvod

V tomto článku se budeme snažit ukázat některá kulturní specifika komunistického prostředí v meziválečném období. Předmětem analýzy bude organizace KSČ na území tzv. *Velké Prahy* v letech 1921 – 1938 a s ní spojené organizace. V Praze existovala již před světovou válkou silná sociálně demokratická strana a po jejím rozdělení v roce 1921 byla pražská organizace KSČ jednou z nejsilnějších v republice. Specifické prostředí hlavního města s velkým podílem nemanuálních zaměstnání činily z pražské městské organizace od počátku skupinu poněkud sociálně heterogennější, než byly ostatní krajské organizace KSČ. V článku se nejprve zaměříme na okolnosti vzniku a periodizaci vývoje pražského komunistického prostředí, jeho sociokulturní specifika, dilemata, jež muselo řešit, strategie jeho boje s protivníky a konečně jeho sociodemografické charakteristiky.

VZNIK A VÝVOJ KOMUNISTICKÉHO PROSTŘEDÍ

Vznik komunistického prostředí byl ovlivněn dvěma skutečnostmi. První skutečností byla již předchozí existence podobně vyhraněného sociálně demokratického prostředí před první světovou válkou. Jednalo se o tradici dělnických spolků, tělocvičných jednot, dětských organizací, kulturních organizací, dělnického denního i zájmového tisku. Druhou skutečností byl prožitek první světové války a ruské revoluce. Tyto události vedly k radikalizaci části dělnického prostředí, k posílení jeho nenávisti k buržoazní společnosti a zároveň k posílení naděje v příchod společnosti nové, neboť pár set kilometrů od československých hranic najednou existovala země, o níž se komunističtí aktivisté domnívali, že zde dochází k uskutečnění jejich ideálů. Nástup leninismu, ruská revoluce a občanská válka vedly také k posílení autoritářských tendencí v rámci levice. Názorně to ukazují podmínky vstupu do Komunistické internacionály a další doporučení od Lenina a Kominterny, která vedla k vytváření strany organizované podle vojenského principu. Tomu se měl připodobňovat i soukromý život jejich aktivistů. Zde byla příčina ostrého oddělení se komunistického prostředí od společnosti a dohledu strany nad jejími členy. Velmi tvrdý rozkol v sociální demokracii byl příčinou, proč se komunistické prostředí neizolovalo pouze od prostředí buržoazního, ale též od těch, kteří zůstali v sociální demokracii. Lze tedy říci, že ustavení a forma existence komunistického prostředí bylo výslednicí starších tradic a strukturálních tlaků událostí let 1914 – 1921.

Je možné hovořit o několika fázích vývoje pražského komunistického prostředí. Krátce po vzniku nastává období, jež bych nazval hledáním identity; spadá do let 1921 – 1925. V počátcích své existence se KSČ podařilo vytlačit pražskou sociální demokracii na okraj a převzít většinu její členské základny. První volební výsledky – 18,2% v obecních volbách 1923 - se nacházely výrazně nad celostátním průměrem. V této době vznikaly spolky blízké KSČ, formovaly se oblasti jejich činnosti, spolky se vymezovaly navzá-

jem a proti většinové společnosti. Existovala dosud řada nerealistických představ o blízkém příchodu revoluce nebo zisku dominantního postavení KSČ v politickém systému Československa apod. Zajímavým příkladem hledání identity je pokus propagovat umělé jazyky esperanto nebo pozdější variantu i do jako nástroje praktického uskutečnění požadavku internacionalismu. V této době dokonce vznikla *Komunistická idická federace mezinárodní*, časopis FDTJ *Výboj* otiskoval kurz jazyka i do, tento jazyk byl dokonce prohlášen jedním z jednacích jazyků FDTJ.¹ Záhy se ovšem vyskytly spory, jestli není lepší držet se sice prý méně dokonalého, ale zato poněkud rozšířenějšího esperanta. Navíc se ukázalo, že naučit se cizí jazyk tak, aby v něm bylo skutečně možné komunikovat, dokáže jen velmi malá část příznivců komunistického hnutí, navíc obvykle již znalá jazyků dalších. Proto po několika letech tyto snahy upadají. Kroužky esperantistů blízké levici se ovšem udržely po celé zkoumané období.

Druhé období existence tohoto prostředí spadá do let 1925 – 1929. Je spojeno se stabilizací nové republiky, zvyšováním životní úrovně dělnictva, je pro ně charakteristické určité vystrážlivění a poměrně široká kulturní aktivita. Komunistické prostředí zjistilo, že se mu nepodaří dosáhnout brzké revoluce ani hegemonie v řadách československého dělnictva. Uzavírá se proto do sebe a probíhají v něm boje o jeho další směřování. Vyvrcholením tohoto procesu je nástup Gottwaldova vedení do čela strany v roce 1929.

Třetí období nastává tzv. bolševizací KSČ a propuknutím hospodářské krize. Komunistické prostředí se radikálně rozchází s mnoha intelektuály a lidmi politicky blízkými spíše sociálně demokratické tradici. Z komunistické strany odchází většina členů a zbylí se stávají svého druhu sektou. Strana oslabila také ve volebních výsledcích a v pražském dělnickém prostředí začala opět dominovat sociální demokracie. KSČ si ovšem určitý vliv v Praze zachovala, především díky propuknutí hospodářské krizi – její nejhorší volební výsledek zde činil 11,6% v parlamentních volbách 1929. V tomto období se také stupňují zásahy státní moci proti KSČ. Někdy bylo komunistické prostředí donuceno zaujmout pod tlakem státní moci i zdánlivě smířlivé pozice. Příkladem je vydávání *Haló Novin* v době zákazu Rudého práva v roce 1933, které měly podtitul „list pro všechny“.

Čtvrté období trvá mezi léty 1935 – 1938 a vyznačuje se opětovným komunikováním s veřejností a hledáním kontaktů i na jiné politické tábory. Tento vývoj nastává pod dojmem porážky levice v Německu nástupem Adolfa Hitlera. Pod vlivem svého postoje vůči nastupujícímu fašismu si pražská KSČ své pozice obnovila a v posledních volbách

¹ Proletariát a mezinárodní řeč, *Výboj*, ústřední orgán FPT, ročník 3, č. 8., 15. 4. 1923, str. 124 – 125, a č. 7, 1. 4. 1923, str. 109, Archiv Národního muzea, oddělení sportu a tělovýchovy, fond FDTJ, karton 6.

před Mnichovem v roce 1938 získala 16,6 % hlasů. Změněné postoje dokládá podpora KSČ při volbě prezidenta a podpis smlouvy mezi Československem a SSSR. Oteplení vztahů KSČ k veřejnosti se v Praze projevilo i v takových maličkostech, že například na akcích pořádaných tělovýchovnými jednotami blízkými KSČ začaly být vztyčovány vlajky nejen SSSR, ale také Československa, ba dokonce Francie, a byly hrány hymny těchto států², nebo že do módy propagované komunistickými módními časopisy se prozrazovala národní symbolika.³

KULTURNÍ SPECIFIKA KOMUNISTICKÉHO PROSTŘEDÍ

Komunistická strana vytvářela v Praze i v Československu po celé sledované období jakýsi stát ve státě. Praha byla místem, kde se v geografické blízkosti nalézalo nejvíce jejích příznivců, a proto zde mohlo dojít k tomu, že tento stát ve státě začal do značné míry skutečně fungovat i v každodenním životě pražských komunistů a komunistek. Zatímco členové KSČ v jiných regionech byli rozptýlení a málo početní a museli většinu času být v kontaktu i s nekomunisty, v Praze to nebylo příliš zapotřebí. Zdejší členové KSČ mohli mít opět přátele jen mezi členy strany, někteří z nich mohli nalézt ve straně nebo organizacích a podnicích s ní souvisejících i zaměstnání. Některé části Prahy (především tzv. nouzové kolonie) vytvářely v hlavním městě téměř ostrovy komunismu – příkladem jsou chudé čtvrti Prosek nebo Jinonice. V Praze žili nejschopnější vůdcové, žurnalisté a organizátoři strany. Z těchto důvodů představuje pražská KSČ velmi zajímavý fenomén, který si заслужuje hlubšího zkoumání.

Uzavřenost komunistického prostředí nám připomíná slova francouzského historika o kulturním prostředí vytvářeném v té samé době francouzskou komunistickou stranou:

„Komunistická společnost se ráda považovala za jednu velkou rodinu. Také byla na rodině založena. Sňatky mezi členy strany byly běžné. Morální asketismus komunismu je extenzí judeo-křesťanského asketismu. Páry se sice nemusejí brát, ale musí být stabilní. Nevěra je odsuzována a rozvod je akceptován jen tehdy, když jeden z partnerů není komunistou, v kterémžto případě je zjevné, že společné soužití je nemožné. Svádění žen je považováno za zavrhnutíhodnou, maloburžoazní činnost, která staví sexuální a emoční potřeby nad smysl strany, kterým je revoluce. Funkcionáři strany bdí nad morálkou jejích členů. Dokud jsem znal jen velmi málo členů strany, neměl jsem žádnou před-

² Branné srazy FPT v Praze. Sport všem, časopis pro zájmy lidového sportu, roč. 1, č. 2, 1936. str. 15, Archiv Národního muzea, oddělení sportu a tělovýchovy, fond DTJ, fond 38.

³ Miriam Moravcová, Úsilí ženského tisku o rozvoj proletářské oděvní kultury, str. 28.

stavu o inkvizici, která sleduje jejich soukromé životy. Milostné aféry končily u kárných komisí strany, funkcionáři byli degradováni, když se zapletli do nebezpečných milostných poměrů, nebo prostě proto, že jejich žena byla více věřící komunistkou a stěžovala si u vyšších orgánů na nepřístojné chování svého manžela-člena strany. Rodinný život byl podřízen v každém směru příkazům strany: komunistické úkoly byly plněny od rána do noci a bylo obtížné, když ne nemožné pro osobu, která nebyla komunistou, zůstat v manželském svazku s osobou s takovými závazky. Lidé se dívali na stranu jako na svůj úděl.⁴

Pražské komunistické prostředí se v mnohém tomuto popisu podobá. I zde se setkáváme s vylučováním. Vedle známých případů Guttmana nebo Kalandry to byly ale stovky dalších neznámých jedinců, kteří byli vylučováni nejen za nesouhlas s linií strany, ale také za zpronevěry majetku, stávkokazectví nebo neplacení příspěvků. Poslední důvod převažoval. Vyloučených byly každoročně stovky, např. v roce 1927 bylo vyloučeno 38 osob pro stávkokazectví, 19 pro zpronevěru peněz a 214 za neplacení příspěvků.⁵ Pražská KSČ se také vyznačovala velkou fluktuací členů. Stále někdo nový přicházel a někdo vystupoval. Dochované statistiky počtu členů vykazují velké výkyvy. Jejich příčinou ovšem nejsou ani tak názorové změny a obraty v politice strany, jak se domnívá řada autorů⁶, ale především nezaplacené členské příspěvky. Po celé období existovala velká migrace obyvatelstva, nejen do Prahy, ale také z Prahy, a takto přicházela pražská KSČ o řadu členů. Míru fluktuace nám ukazují následující údaje: V roce 1927 vstoupilo do pražské KSČ 1 570 členů (16,3 % celé členské základny), vystoupilo 860 (8,9 %) a odstěhovalo se 650 (6,7 %).⁷ Už v roce 1927 nebyla většina pražských členů KSČ jejími zakládajícími členy.

Zmíněný asketismus, potlačování osobních záležitostí a zamlčování partnerských vztahů vedly k tomu, že ve většině vzpomínek komunistických aktivistů čteme sice mnohé o jejich politické činnosti, ale prakticky nic o jejich soukromém životě. Z tohoto důvodu je jejich použití jako pramene pro kulturní a sociální dějiny omezené. Např. komunistický aktivista Antonín Trousil věnoval ve svých vzpomínkách vlastní ženě pouze dvě zmínky. Na jednom místě uvádí, že „v té době byl už ženatý“⁸, o vlastnostech

⁴ Gérard Vincenc, Communism as a way of life. In *History of Private Life*, díl V., ed. Philip Ariés a Georges Duby, str. 315 – 345.

⁵ NA ČR, Fond UV KSČ 1921 – 1938, složka, organizační oddělení, kraj Praha, karton 49.

⁶ Např. Jaques Rupnik, *Dějiny Komunistické strany Československa*, str. 86.

⁷ NA ČR, Fond UV KSČ 1921 – 1938, složka, organizační oddělení, kraj Praha, karton 49, Zpráva ke konferenci 1. kraje KSČ v Praze, 8. - 9. dubna 1927.

⁸ Antonín Trousil, *Hrst vzpomínek*, str. 63.

své ženy (aniž by zmínil její jméno) uvádí pouze to, že „byla pokroková, nebránila mi v účasti na veřejném životě, i když to šlo třeba někdy na úkor života rodinného.“⁹

Podobně se také Anna Horníková ve svých vzpomínkách na dětskou organizaci „Rudí průkopníci“ prakticky nevěnuje vztahu se svým manželem Slávou Horníkem, přestože s ní tyto dětské oddíly vedl. Patrně zde nechtěla nijak kazit idealistický obraz hrdiny odboje (Horník byl popraven v roce 1940 stejně jako jediný Annin syn). Dokonce svého manžela vždy uvádí křestním jménem a přímením. Pouze z kontextu knihy vyplývá, že Horník byl o deset let mladší než Anna a vzal si ji, ač měla dítě nemanželského původu či z předchozího manželství. Další autoři analyzovaných vzpomínek (Hájek, Kolský) neuvádějí již vůbec žádné vzpomínky na svůj osobní a rodinný život. Nesmíme nicméně zapomenout ani na dobu, kdy většina těchto pamětí vznikala - krátce po roce 1948. Tehdejší atmosféra přála spíše hagiografii a privátní vzpomínky mohly být vnímány jako něco v historiografii komunistického hnutí nepatřičného.

Skutečnou páteří každodenního života strany byly nejrůznější jí blízké organizace, které si vytvářela podobě jako ostatní politické strany, ale v jejím případě nabývaly zcela zásadní role. Zatímco se např. člen sociální demokracie mohl angažovat i v jiných, nesociálně demokratických organizacích, KSČ přímo trvala na tom, aby její členové byli aktivní pouze v jí blízkých organizacích. (Navíc vstup do KSČ představoval společenské stigma, takže jim dost často ani nic jiného nezbyvalo.) Byly to tělocvičné organizace (původně *Federace dělnických tělocvičných jednot*, později *Jednoty proletářské tělovýchovy* a nakonec *Federace proletářské tělovýchovy*), ženské organizace (oddělení Ústředního výboru strany *Ženoděl*), dětské organizace (*Rudí průkopníci*, *Mladí průkopníci*, *Spartakovi skauti práce*), odborové organizace (tzv. *Rudé odbory*), kulturní spolky (pěvecké, divadelní, recitační, bezvěrci). Byly vytvářeny i pokusy o komunistické alternativní ekonomické struktury – velmi úspěšné bylo družstvo *Včela*. Také komunističtí nájemníci byli sdruženi ve zvláštní organizaci. Organizace *Rudá pomoc* finančně podporovala rodiny perzekvovaných dělníků. Poblíž KSČ stály i tak bizarní spolky, jako byli levicoví esperantisté.

V roce 1926 měly v Praze z těchto organizací nejvíce členů *Federace proletářské tělovýchovy* (8 297), *Svaz proletářských bezvěrců* (3 576), *Svaz nájemníků* (1 492) a *Svaz dělnických cyklistů* (548). U dalších dvou organizací je z toho roku známý jen počet místních organizací: *Svaz dělnických divadelních ochotníků* měl 26 a *Družiny válečných poškozenců* 27 poboček.¹⁰ U ostatních organizací se počty členů nedochovaly. Komunistické organizace se nacházely v obtížnější pozici, neboť (s výjimkou konzumního družstva *Včela*) se KSČ po svém vzniku nepodařilo ovládnout podobně zaměřené sociálně demokra-

⁹ Tamtéž, str. 69.

¹⁰ NA ČR, Fond UV KSČ 1921 – 1938, složka, organizační oddělení, kraj Praha, karton 49.

Obr. 1: Jeden z pražských obchodů Včely na Žižkově.

tické spolky a spolky komunistické musely zahajovat svou činnost od samých základů. Rozpad sociálně demokratických organizací vyvolal u mnoha členů silné osobní animozity, které přetrvávaly po celé sledované období.¹¹ Jestliže poválečná vlna radikalizace přinesla komunistickým organizacím řadu členů, sektářská atmosféra KSČ, zásahy státních orgánů a celkové uklidnění situace způsobily ve druhé polovině 20. let jejich značný odliv.

I přes tuto skutečnost byla celá řada spolků blízkých KSČ úspěšná. Početnost kulturních komunistických spolků dokládá ve svých pamětech Karel Jiráček. V Nuslích existoval spolek Svítání, který nacvičil sovětskou aktovku Sklárna (uvedena na shromáždění k uctění památky básníků Majakovského a Wolkerova počátkem 30. let). Na Žižkově působil ochotnický spolek Jiří Wolker, ve Vysočanech byla aktivní recitační skupina El Carova, zvaná Rudá úderná brigáda¹².

¹¹ Bývalá členka DTJ v Malé Chuchli např. v padesátých letech s hořkostí vzpomínala, jak byla komunistická část DTJ počátkem dvacátých let zbavena všeho majetku a později dokonce vyhnána z hostince, kde cvičila. Jednota proto musela chodit cvičit do Hlubočep a později svou činnost ukončit. Členka FDTJ ještě v roce 1953 nechávala ve svých vzpomínkách na předválečnou činnost organizace průchod své nenávisti: „Ale ti zrádcové z Velké Chuchle žijí, jsou to hlavně Laták, Kaňka, Hrdlička, jsou to již staří dědkové, ale já jim tu zradu nikdy neodpustila.“ (Vzpomínky pamětníků FDTJ, Malá Chuchle, Archiv Národního muzea, oddělení sportu a tělovýchovy, fond FDTJ, karton 2)

¹² Karel Jiráček, El Car vzpomíná, str. 48.

Členy těchto organizací se stávalo několik typů lidí: V první řadě se jednalo o členy KSČ, kteří se nespokojovali s pouhým členstvím ve straně, ale hledali platformu odpovídající jejich koníčkům. Z těchto lidí se často rekrutovali vedoucí funkcionáři těchto spolků. Podle přehledu o příslušnosti členů KSČ k jednotlivým organizacím vidíme, že drtivá většina z těch, kteří měli placené zaměstnání, byla členy tzv. rudých odborů. Za téměř povinnou byla považována účast v Rudé pomoci. 38 % členů pražské KSČ bylo v roce 1927 členy družstev, především Včely, a 23 % členy *Svazu proletářských bezvěrců*.¹³ Za druhé to byli rodinní příslušníci mužů - členů KSČ, kteří nevstupovali do strany samotné. Za třetí sloužily tyto spolky jako předstupeň pro členství v samotné KSČ. Za jejich členy byli získáváni lidé s odpovídajícím profesním zájmem a později, když „politicky vypsěli“, vstupovali do strany samotné. Konečně posledním typem členů těchto organizací byli lidé, kteří sice cítili sympatie ke KSČ, ale z nejrůznějších důvodů (obvykle obava ze ztráty zaměstnání) se nechtěli stát přímo jejími členy.

Komunistické prostředí mělo díky existenci těchto spolků pestré volnočasové aktivity: společné výlety, kulturní akce, divadelní představení, dětské tábory. Komunistické rodiny si navzájem vyměňovaly děti o prázdninách mezi městem a venkovem, aby se zlepšil jejich zdravotní stav¹⁴, nebo mezi českými a německými oblastmi, aby se naučily cizí řeč.¹⁵

Toto prostředí si vytvářelo své specifické rituály. Jeho největším svátkem v roce byl první máj, Vánoce buď neslavilo, nebo slavilo zcela ateistickým způsobem, neposílalo své děti na náboženství. Setkáváme se s případy, že stěny domácností tohoto prostředí zdobily ve druhé polovině 30. let portréty Lenina, Stalina a Dimitrova, jak nám potvrzuje inzerát z Rozsévačky: „Do dělnických bytů, do dělnických domů a spolkových místností obrazy vůdců mezinárodního proletariátu.“¹⁶ Také G. Včelička viděl v pokoji chudého cihlářského dělníka v Dejvicích ručně malovanou podobiznu Lenina.¹⁷ I v takové nevinné akci, jakou bylo podzimní dětské pouštění draků organizované družstvem Včela, se dostala ke slovu politická témata. Na dobové fotografii je zřejmé, že na řadě draků byly vymalovány srpy a kladiva.¹⁸

¹³ NA ČR, Fond UV KSČ 1921 – 1938, složka, organizační oddělení, kraj Praha, karton 49 Zpráva ke konferenci 1. kraje KSČ v Praze, 8. - 9. dubna 1927.

¹⁴ Vyměňte si děti, Naše prázdninová služba, Rozsévačka, roč. 4., č. 15, 11. dubna 1929. KSČ se tak snažila konkurovat *Svazu feriálních osad*, který vedl sociálně demokratický poslanec Rudolf Jaroš.

¹⁵ Výměna dětí, Rozsévačka, roč. 4., č. 23, 6. června 1929.

¹⁶ Rozsévačka č. 9, roč. 11, 26. února 1936. str. 6

¹⁷ Géza Včelička, Černá píseň, str. 156

¹⁸ Stadion, č. 22, 1930, str. 4.

Obr. 2: Pouštění draků pořádaných spotřebním družstvem Včela v Modřanech. Povšimněme si hvězd a srpů s kladivem vymalovaných na dracích. *Časopis Stadion*, č. 22, 1930.

Jedním z rituálů byla i návštěva Sovětského svazu, jež se ovšem poštěstila jen nemnohým z tohoto prostředí. Mnozí vzpomínají se zatajeným dechem na přejezd vlakem přes Polsko do Sovětského svazu, na bránu s nápisem „Proletáři všech zemí, spojte se“, pod kterou vlak projížděl, na setkání s prvními rudoarmějci, které by radostí snad i objali. Vzpomínky na návštěvu Leninovy pracovny v Kremle a jeho mauzolea se zase podobaly exaltovaným pocitům věřících při návštěvě poutních míst. Pro ty, kterým se návštěva Sovětského svazu nepoštěstila, byly určeny alespoň knihy, vydávané o „prvním státě dělníků a rolníků“ komunistickými novináři. Pro dospělé Fučíkova *Země, kde zítra znamená včera*, pro děti Jabůrkové *Evička v zemi divů*. Konaly se také četné přednášky těch, jimž se poštěstilo navštívit první stát dělníků a rolníků.

Vědomí existence Sovětského svazu představovalo pro lidi z komunistického prostředí základní odůvodnění existence jich samotných. Mnozí z nich se cítili spíše jeho občany než občany ČSR. Někteří se dokonce rozhodli do této země emigrovat a začít zde nový život. Z Prahy takto odešlo ve sledovaném období několik stovek osob. Jak uváděl Z. Ulrich, „emigranti do Ruska jsou téměř výhradně dělníci průmysloví“.¹⁹ Emigrace do Sovětského svazu byla nejvyšší v roce 1925, kdy řadě českých komunistických aktivistů

začalo být jasné, že sovětská revoluce u nás na dlouhou dobu nezvítězí, a za hospodářské krize. Např. v roce 1931 emigrovalo z Prahy do SSSR 210 osob. Bohužel nemáme zprávy, pro kolik z návštěvníků a emigrantů byl pobyt zde studenou sprchou, a kolik z nich nic špatného nevidělo, nebo vidět nechtělo. Jak se zdá, druhá skupina – alespoň v případě krátkodobých návštěv SSSR - převažuje. Po vypuknutí občanské války ve Španělsku roku 1936 se objevil nový rituál, a sice vydat se na pomoc bojující republice. Podle našich odhadů takto opustilo Prahu asi okolo dvou stovek členů a sympatizantů KSČ.

Komunistické prostředí stmeloval tzv. rudý tisk a získával mu nové příznivce. Bylo to především *Rudé právo* vycházející dvakrát denně. Největší zájem byl o jeho večerník. Toho se v roce 1925 prodávalo v Praze 13 712 výtisků, což znamenalo, že si ho kupovali i nečlenové KSČ. Velký byl zájem také o nedělní *Rudé právo* (8 189 denně prodaných výtisků), o hodně menší prodejnost byla u ranního vydání, které si kupovalo jen 3 803 Pražanů. Ženský časopis *Komunistka* (roku 1926 přejmenovaný na *Rozsévačku*) si kupovalo 2 610 čtenářek, z nichž byla patrně většina členkami KSČ. Také další časopisy byly čteny v převážné většině jen přesvědčenými příznivci KSČ. Jednalo se o časopis *Reflektor*, intelektuální *Komunistickou revue*, dětský *Kohoutek*, komsomolskou *Pravdu mládeže* a do dnešní doby nedochované tiskoviny *Komuna*, *Kronika* a *Srp*.²⁰

DILEMATA KOMUNISTICKÉHO PROSTŘEDÍ

Komunistické prostředí trpělo velkým dilematem, zda se vymezovat ke zbytku společnosti, integrovat se a vzájemně posilovat, a tím na druhé straně ztrácet vliv na zbytek minimálně dělnického prostředí, nebo se naopak co nejvíce otvírat veřejnosti, snažit se získávat nové sympatizanty, ale zároveň ztrácet i svou identitu. Z toho plynulo i druhé dilemma, nakolik se snažit učinit aktivity komunistické strany a jí přidružených organizací atraktivní pro veřejnost a nakolik je využívat k posilování soudržnosti již získaných příznivců.

Nesmíme ovšem zapomínat, že kulturní vyčlenění komunistického prostředí nebylo mnohdy způsobeno ani komunisty samotnými, ale také nepřátelskou reakcí veřejnosti. Pražští pamětníci hovoří o jisté stigmatizaci spojené s příslušností k tomuto prostředí. Jak vzpomíná paní Petrásková (*1911): „Když sem se vdávala, tak mi pani domácí říkala: Všechno je to dobrý, von ten tvuj je dobrej a pracovitej, ale jedno mě mrzí, že je komunist, to si uvědom, to budete poznamenáný na celý život.“²¹ Příslušníci komunistického kulturního prostředí tak zažívali tlak nejen státní moci, ale i svého blízkého okolí

¹⁹ Zdeněk Ulrich, *Naše Emigrace do Svazu sovětských socialistických republik*, str. 306.

²⁰ NA ČR, Fond UV KSČ 1921 – 1938, složka, organizační oddělení, kraj Praha, karton 49.

²¹ Jana Kosáková, *Příspěvek ke studiu způsobu života dělníků v Praze v Malém Břevnově*, str. 200.

– mistrů na pracovištích, pánů a paní domácích, členů rodiny apod. Například Karolina Šišková vzpomíná, že když napsala své sestře ve dvacátých letech prosbu o půjčku peněz, ta jí odepsala, „ať si půjčí od Muny“.²² (tehdy populární představitel KSČ, pozn. SH)

Tato základní dilemata byla příčinou mnoha sporů. Příkladem nám mohou být diskuse o směřování stranického listu *Rozséváčka*. Ten se původně jmenoval *Komunistka*, ovšem z důvodu oslovení větší části veřejnosti byl přejmenován roku 1926 na *Rozséváčku*. Redakce přejmenování nijak zvlášť nekomentovala. Pouze na druhé straně prvního čísla *Rozséváčky* byla jediná věta, že list byl „prejmenován na přání čtenářek“.

Podobné to bylo i s obsahem. Po celou dobu existence se v listu svářily dvě tendence: jedna představovala články politické, druhá články zájmové. Obhájci politického směřování tvrdili, že rad typu jak pečovat o kuchyni, jak se oblékat, co nového ve filmu apod. mají čtenářky dost v měšťáckých listech a podobné čtení je jen odvádí od důležitých problémů. Druhá část tvrdila, že právě podobné čtení je to, co čtenářky chtějí, a psaní jen o politice unavuje.

Dilema mezi integrací nebo vymezováním se dostalo i do diskusí kolem výchovy dítěte. Šlo o to, nakolik mají komunističtí rodiče respektovat „měšťáckou“ školu a nakolik mají své dítě pouštět ven z rodinného kruhu, neboť pouze zde se mu prý mohlo dostat správné „třídní“ výchovy. Jedna čtenářka psala v polovině třicátých let: „Milujeme všechny Sovětský svaz, ... ale snažit se mechanicky přenášet metody výchovy v Sovětském svazu k nám, to znamená žít v ilusi, že je možno již od dětství vyloučit zbytečné předsudky a nesprávné názory s dětských představ. Je to spíše pochopitelná snaha, ale bohužel v rámci měšťácké společnosti neuskutečnitelná. Nemůžeme se vyhnout tomu, aby naše děti trávily léta v měšťácké škole, aby se neučily z učebnic plných nepravd a nesmyslů, aby se nezúčastnily oficiálních oslav ve škole, jejichž příčina je dětem nepochopitelná a cizí.“²³ Tyto názory nepochybně odrážely změněnou politiku KSČ - od koncepce sociálfašismu k vytváření tzv. lidové fronty. Přitom ještě v roce 1929 Josefa Jabůrková nekompromisně psala: „Dělnické mámy, nikdy není dost brzy se započítím třídní výchovy. Proč vychovávat své děti v ilusích o dobru a kráse, když při prvním vstupu do školy pozlátka ilusí začne opadávat?“²⁴

Dilema mezi integrací a vymezováním se odráželo i do činností spolků. Jedna maminka si v roce 1935 stěžovala, že na dětské besídce *Jednoty proletářské tělovýchovy* recitovaly děti básničku, kde byl i obrat „ale náš pan obchodník, ten je jako měsíček“. Čtenářka proti tomu namítala: „Myslím si, jestli tahle básnička byla vhodná po válce, či

²² Josef Spilka, Šípek u haldy, str. 260.

²³ *Rozséváčka*, Znáš své dítě, č. 49, 3. prosince 1935, str. 2.

²⁴ Josefa Jabůrková, Dvoji výchova, *Rozséváčka*, roč. 4, č. 20, 16. května 1929, str. 4.

ještě před osmi nebo deseti lety, dnes vhodná není. Už proto ne, že chceme vytvořit lidovou frontu i za spolupráce (a právě za spoluúčasti) těch malých (i středních) obchodníků a živnostníků...“

Dilema existovalo i v otázce slavení Vánoc. Na jedné straně se psalo: „My, pionýři, neslavíme vánoce, nestrojíme stromečky, ani nechodíme do kostela.“²⁵ V praxi ale mnozí z nich přesto po Vánocích zatoužili. Nesmíme zapomínat ani na sklon těchto aktivistů nadsazovat na stránkách časopisů svou pravověrnost. U jiných se ale doporučení neslat Vánoce setkávalo s odporem. Jedna čtenářka Rozsěvačky psala: „Řeknete prostě ‚neslavit‘, ale nejde to. A dokud nebude od základů změněn náš společenský řád, nepůjde to. I při nejlepší vůli všude na ně narážíme. My sami také na jedné straně místo oslavy vánoc sbíráme na solidaritu, čili slavíme vánoce jiným způsobem. Bude tedy nejlépe dáti vánocům, do té doby než úplně vymizí, jiný význam.“²⁶ V roce 1928 na otázku, jestli mají uvědomělí dělníci stavět stromeček, odpověděla redakce Rozsěvačky kladně s odůvodněním, že se nejedná o křesťanský, ale pohanský symbol, a že se na něj děti těší. Rozhodně ovšem doporučovala, aby dětem nebyly vykládány pohádky o Ježíškovi. Podobně bylo také propagováno sovětské pojetí svatby, snadná možnost rozvodu nebo povolení potratů.

STRATEGIE BOJE S PROTIVNÍKY

Aktivisté komunistického prostředí vyznávali tzv. dvoustupňovou strategii uchopení moci. Nejprve šlo o to získat co největší vliv ve společnosti, poté ovládnout stát a jeho orgány a z takto dobytých pozic změnit celou společnost podle vzoru Sovětského svazu. KSC usilovala po celé zkoumané období o uskutečnění prvního kroku. Prostředkem k dosažení tohoto cíle jí byla účast v parlamentních volbách, organizování stávek, demonstrací, kulturní a volnočasové aktivity komunistického prostředí, distribuce komunistického tisku, rozbíjení organizací i schůzí protivníků a další aktivity.²⁷ Souhrnně je můžeme nazvat úsilím o ovládnutí veřejného prostoru.

Ve sledovaném období existovala specifická kultura pořádání a velmi četných návštěv politických schůzí. K těmto schůzím patřily velmi dlouhé proslovy, rituály typu volby

²⁵ Naše Rudé vánoce, č. 2, roč. 10, Rozsěvačka, 9. ledna 1935, str. 2.

²⁶ Rozsěvačka, Znáš své dítě, č. 49, 3. prosince 1935, str. 2.

²⁷ Vzájemná nevráživost mezi komunisty a ostatními stranami se odrážela i do konfliktů dětí. Bitky mezi dětmi z organizací blízkých různým politickým stranám dosvědčuje A. Horníková, která ve svých pamětech vzpomíná, jak na dětský tábor Rudých průkopníků útočili v noci kameny skauti, a naopak Rudí průkopníci jim chodili k táboru zpívat revoluční písně. (Anna Horníková, Rudí průkopníci, str. 72) Také čtenářka Rozsěvačky z Hostivaře kritizuje rvačky mezi dětskými členy JPT a DTJ. „Naše děti se na potkání potýkají. Pravda jsou to většinou jen slovní šarvátky, ale nejednou také rozhodují pěsti... Vždyť ti druzí jsou také děti dělníků, jako vy, měli byste se dohodnout a společně cvičit, ne si nadávat.“ (Znáš své dítě? Anketa Rozsěvačky, XII., Rozsěvačka, roč. 10, 1935, č. 48, str. 2)

předsednictva schůze, přítomnost policejního komisaře, který dvakrát varoval řečníka, pokud se ve svém projevu dopustil přestoupení nějakého paragrafu, a poté schůzi rozpustil. Součástí politických schůzí byl také sborový zpěv. Pamětník studentských politických schůzí vzpomínal, že pravice končila své schůze písní *Hej Slované, levice Internacionálo*.²⁸ Rituálem především mladých mužů komunistického hnutí byla návštěva a rozbíjení schůzí politických protivníků. Takto se ale chovali i příznivci jiných stran, obzvláště známí tím byli mladí fašisté.

List Rozséváčka např. psal, že se komunistickým aktivistům podařilo rozbít v Praze v roce 1933 v jednom týdnu dvě schůze Stříbrného Národní Ligy. Dělo se tak obvykle pomocí použití mechanismu práva na volbu předsednictva na veřejných schůzích, po kterém došlo k fyzickému střetnutí aktivistů obou politických bloků.²⁹ Nechme promluvit dobovou pamětnici, popisující rozbití fašistické schůze:

„Dělnický poslanec Hrubý vyskakuje na stůl, řeční a provolává heslo proti fašismu, přidáváme se všichni k němu. Před vyjevenými tvářemi fašistických úderníků demonstrujeme a sálem duní internacionála. Aby se navoněným fašistickým úderníkům a funkcionářům nic nestalo, přichází policie a vyklizuje sál. Masa se nechce hýbat. Policisté jsou nuceni střílet špuntovkami a tím způsobí paniku. Masa se hrne ven přes rozlámané stoly a židle, mnozí padají a zůstávají ležet mezi spoustou věcí, které nemůžeš rozeznat, co to mělo býti. Ženy jsou stejně tak brutálně rozháněny jako muži, nešetří se pendrekem.“³⁰

R. Hájek vzpomíná, že podobným způsobem byly rozbíjeny i schůze sociální demokracie.³¹ Také komunistické schůze byly rozbíjeny, podle Jiráčka a Mráze byli k této činnosti ostatními stranami najímáni za peníze i nezaměstnaní mladíci.³² Naopak pořádající strana se proti rozbíječům bránila kontrolou členských legitimací při vstupu. Některé schůze končily spontánní pouliční demonstrací, proti které byla nasazena policie.

Příklady strategie ovládnutí veřejného prostoru nám ve svých pamětech popisuje Karel Jiráček. Komunistická mládež se snažila umísťovat co největší propagační nápisy na viditelná místa v Praze. Zhotovení obřích nápisů na Vyšehradě, bránických skalách nebo na železničním mostě nad Vltavou představovalo značné nebezpečí nejen zadržení, ale také pádu do hlubiny. Odstraňování výtvorů těchto tehdejších „sprejerů“ hasiči za účasti policie se těšilo velkému zájmu přihlížející veřejnosti.³³ Noční plakátovací akce

²⁸ Vladislav Brož, *Dies atri aneb od první do třetí republiky*, str. 21.

²⁹ Mila Kubičková, *Tři dny stříbrňácké slávy, Rozséváčka*, Roč. 8, č. 15, 12. dubna 1933, str. 8.

³⁰ Tamtéž.

³¹ Rudolf Hájek, *Za námi cesta neschůdná*, str. 133.

³² Karel Jiráček, *El Car vzpomíná*, str. 63, J. Mráz, *Z činnosti buňky KSČ v Malém Břevnově*, str. 15.

³³ Karel Jiráček, *El Car vzpomíná*, str. 64.

potvrzují i další pamětníci, např. respondentka Kosákové.³⁴ Jiným příkladem bylo nabízení tzv. rudého tisku po domech, kdy komunističtí aktivisté v neděli klepali na dveře pražských domácností a přemlouvali obyvatele k zakoupení nebo předplacení komunistického tisku. K bojům o ovládnutí veřejného prostoru byla využívána i filmová a divadelní představení. Např. fašisté se pokoušeli rozbít představení pokrokového divadla nebo sovětských filmů (Křižník Potěmkin)³⁵, zatímco aktivisté komunistické strany rozbíjeli divadelní a filmová představení, která považovali za reakční. Komunisté z pražských organizací si také pronajímali nákladní auta a podnikali jimi agitační jízdy na venkov. Rozhazovali zde letáky a pokřikovali na policisty.³⁶

Příležitostí k ovládnutí veřejného prostoru byly demonstrace a manifestace. Již večer před demonstrací byly ulice vyzdobeny velkým množstvím plakátů, které si politické strany vzájemně strhávaly. Podle Jiráčkových vzpomínek např. strhávala komunistickou agitaci policie za asistence členů Sokola. O agitaci na prvního máje, kdy se KSČ nepodařilo zajistit plakátovou výzdobu, píše:

„Náměstí před školu se pomalu zaplňovalo. Přišli muzikanti s vyleštěnými nástroji a kolem nich se shromažďovali národní socialisté s trikolórami na klopách, byla to jejich hudba. Opodál se scházeli sociální demokraté a postávali přihlížející zvědavci. Náš sraz byl před spartakovnou vzdálenou asi sto metrů od náměstí. Pro nás členy úderné brigády byl pohled na domy a ploty prvním utrpením. Tam kde jsme v noci vylepili plakáty, vysmívaly se nám národně socialistické a na místě revolučních hesel se na nás šklebily zabílené plochy. Plakáty a hesla soc. dem. byly neporušené. Státotvorní kolegové zůstali solidární. Po náměstí se sebevědomě procházela jejich mládež a celý obraz doplňovaly dvě policejní hlídky.“³⁷

První máj byl největší každoroční akcí komunistického prostředí. Již kolem deváté ráno byli příznivci hnutí z jednotlivých pražských čtvrtí svoláváni na hromadné srazy ve svém okrsku a teprve společně se vydávali na hlavní seřadiště. Příkladem průběhu oslav je manifestace z roku 1921, jíž se prý zúčastnilo okolo 300 tisíc lidí. Vysoká účast nepochybně souvisela s vlnou poválečného radikalismu, ale manifestace byly velmi početné v celém zkoumaném období. Hlavní seřadiště byla v roce 1921 dvě, na Karlově náměstí (pro členy a sympatizující ze severovýchodu Prahy, od Dejvic po Žižkov) a na náměstí Republiky (pro zbytek Prahy). Průvody měly dokonalou organizaci. Nejprve měly být nesené rudé prapory, pak kráčeli cyklisté, za nimi vězňáci z prosincové stávky, DTJ, komunistická mládež, ženy, „nekompromisní“ legionáři, skupiny zemědělců, uni-

³⁴ Jana Kosáková, Příspěvek ke studiu způsobu života dělníků v Praze v Malém Břevnově, str. 200.

³⁵ Rudolf Hrbek, Dobrodružství na Černé řece, str. 230.

³⁶ Archiv Národního muzea, oddělení sportu a tělovýchovy, fond FDTJ, karton 6.

³⁷ Karel Jiráček, El Car vzpomíná, str. 65.

formování zřízenci a zbytek průvodu. Absence ozvučení vyžadovala, aby na Václavském náměstí, kde oba průvody končily, bylo více tribun, z nichž řečníci přednášeli prvomájový proslov. Celý průvod doprovázelo množství kapel, které směly do pochodu hrát jen při přesunu na hlavní seřadiště. V konečném průvodu byla povolena pouze hra revolučních písní.³⁸

K demonstracím patřilo i násilí. Ač se to většina členů zdráhala přiznat, policejní zprávy stejně jako vzpomínky těch s menšími předsudky to potvrzují. Příkladem je pražský poslanec za KSC Krosnář, který ve svých pamětech uvádí, jak byli on a další komunističtí aktivisté dostatečně vytrénovaní a dokázali při zásahu policie také nejednoho policistu vtáhnout mezi sebe a „sem tam nějakou mu stříhnout“³⁹, jinde zmiňuje, že společně s dalšími soudruhy ztloukli na opuštěném místě policejního špicla.⁴⁰ Mezi komunistickými aktivisty se těšili velké úctě ti, jimž se podařilo policistovi uzmout obušek nebo přílbu.

Ke strategii ovládnutí veřejného prostoru patřily i všemožné zvukové projevy. Byl to především zpěv revolučních písní na demonstracích, průvodech, při cvičení tělovýchovných jednot nebo na výletech. Dobový pamětník vzpomíná, jak tělocvičná jednota před každým cvičením pochodovala půl hodiny kolem sálu tělocvičny, zpívala internacionálu „a policajti, skoro pokaždé tloukli pendrekama na okna a křičeli na nás abychom nezpívali, my to ale vždy dozpívali a dopochodovali.“⁴¹ Také pochody komunistické mládeže Prahou bývaly velmi hlučné. Účastník srazu *Spartakových skautů práce* jej popisoval slovy: „Nezvyklý pohled na tak mohutný průvod skautský.., za neustálého vytrubování (přes 30 horen), víření bubnů, zpěvu revolučních písní a kolektivního vykřikování hesel, uchvátil, ovšem s rozličnými pocity, kde koho.“⁴² Oblíbené bylo také hlučné skandování různých hesel. Kromě komunistickou historiografií často zmiňovaného „Ani muže ze závodu, ani halář ze mzdy“ to byla často i hesla méně vhodná do hagiografického obrazu komunistického hnutí. Příkladem je svědectví policejního komisaře, podle kterého demonstranti skandovali „Revoluce není žádný výlet, dělníci učte se střílet.“⁴³

Při volbě aktivit na pomezí zákona i aktivit vysloveně protizákonných není divu, že se někteří komunističtí aktivisté stávali stálým předmětem zájmu policie. Jejich nejčastějším přestupkem byla nedovolená agitace a maření práce policie. Za tyto činy byli trestáni

³⁸ Rudé právo, 29. 4. 1921. roč. 2. č. 97, str. 1.

³⁹ Josef Krosnář, Zlaté pražské časy, str. 38.

⁴⁰ Tamtéž, str. 142.

⁴¹ Vzpomínky pamětníků FDTJ, Praha Hloubětín, Fond: FDTJ, karton 2, Archiv tělesné výchovy a sportu Národního muzea.

⁴² Dělnická tělovýchova, č. 11, roč. 1926, str. 122, Fond: FDTJ, karton 1, Archiv tělesné výchovy a sportu Národního muzea.

⁴³ Archiv Národního muzea, Oddělení tělesné výchovy a sportu.

obvykle několikadenním vězením. Krátkodobý pobyt ve vězení se stával také součástí životního stylu řady aktivistů z komunistického prostředí. Někdy se to prý týkalo dokonce celých rodin. Jedna aktivistka uváděla, že se jí komisař ve vězení ptal: „Tak paní, už zde byly dvě vaše dcery a muž, nyní vy. Kolikpak je vás ještě doma?“⁴⁴ Podobnou zkušenost s hromadným zapojením rodin do stranické práce a jejich následnou perzekucí uvádí ve svých vzpomínkách i Josefa, budoucí manželka Rudolfa Slánského. Když jí komisař v roce 1929 ve vězení sdělil, že za ní přichází na návštěvu bratr, udivilo ji to, neboť měla bratry dva, první byl v Moskvě a druhý seděl v témže vězení jako ona.⁴⁵ Moc strany nad jejími členy v této době dokazuje i fakt, že v některých případech to byly stranické orgány, které rozhodovaly, jestli se má její člen dát zatknout, nebo „přejít do ilegality“.⁴⁶ Přesto byla státními aparáty takto postihována jen menšina členů KSČ. V roce 1927 bylo v Praze vyslýcháno 193 a odsouzeno 119 z celkového počtu 9 594 členů pražské organizace. Z práce bylo propuštěno za tento rok 57 pražských komunistů. Propuštění z práce nebylo obvykle postihem za politické přesvědčení, ale bývalo i následkem několikadenního věznění nebo politické agitace na půdě podniku. Na dobu delší než jeden rok bylo odsouzeno 7 komunistů, déle než jeden měsíc bylo ve vězení 97 a po kratší dobu bylo vězněno 236 komunistů⁴⁷. Vzhledem k tomu, že součet všech trestů převyšuje počet celkem trestaných osob, znamená to, že mnozí pobývali ve vězení vícekrát.

Vedle policejního zatýkání stát uplatňoval i další prostředky. Velmi často byla v komunistických listech prováděna cenzura. Podle statistiky hlavního města Prahy byly komunistické listy vždy jejím nejčastějším předmětem. Někdy dokonce došlo k zastavení celých listů. Ani cenzura nebyla ovšem všemocná. Vedoucí El Carova souboru Karel Jiráček vzpomíná, že když jim cenzura nepovolila 48 ze 68 veršů recitačního pásma, přednesl je jeden komunistický poslanec v parlamentě, tím celé pásmo „imunizoval“ a oni je mohli přednášet.⁴⁸ Cenzura nebyla prováděna jen v tisku a v programu veřejně vystupujících uměleckých skupin, ale také na počátku demonstrací a průvodů vykonal přítomný policejní komisař cenzuru hesel a transparentů.

Ačkoli po celé sledované období působila KSČ v Československu legálně, někdy stát zakázal činnost spolků jí blízkých (např. *Komsomolu* nebo *Svazu proletářských bezvěrců*). Při vojenské službě byli komunisté neoficiálně označováni zkratkou PP (politicky podezřelý), měli zakázáno pracovat v některých státních zbrojních podnicích (např. v let-

⁴⁴ Moje okružní jízda Prahou, Rozséváčka, str. 3, roč. 5, č. 33, 4. září 1930.

⁴⁵ Josefa Slánská, Zpráva o mém muži, str. 78.

⁴⁶ Arthur London, Doznání: v soukolí pražského procesu, str. 217.

⁴⁷ NA ČR, Fond UV KSČ 1921 – 1938, složka, organizační oddělení, kraj Praha, karton 49 Zpráva ke konferenci 1. kraje KSČ v Praze, 8. - 9. dubna 1927.

⁴⁸ Karel Jiráček, El Car vzpomíná, str. 63.

ňanské továrně na výrobu letadel). V bytech aktivních komunistů probíhaly policejní prohlídky, při nichž byla zabavována literatura nebo cyklostyly určené k vydávání ilegálních tiskovin. Řada materiálů byla proto ihned po přečtení pálena. Někdy se dokonce stávalo, že aktivisté vystrašení klamnou zprávou o příchodu policie spálili instrukce strany dříve, než si je stihli přečíst.⁴⁹ Literatura byla komunistům zabavována také tehdy, když se vraceli ze zahraničí.

POČETNOST A SOCIODEMOGRAFICKÉ CHARAKTERISTIKY KOMUNISTICKÉHO PROSTŘEDÍ

Kolik lidí zahrnovalo toto politicky aktivní komunistické prostředí? Podle dostupných informací se počet členů pražské organizace KSČ pohyboval ve dvacátých letech okolo dvaceti tisíc (v roce 1926 měl 1. pražský kraj 26 000 členů, z nichž podle odhadů V. Dubského mohlo v Praze žít asi 17 tisíc⁵⁰). Po bolševizaci strany klesl na pět tisíc (5 605 v roce 1932) a do zániku republiky stoupl opět na téměř devět tisíc (8 814⁵¹ v roce 1937). Tento růst ovšem nelze přičíst jen zesílené aktivitě, jak činí R. Hlušíčková, ale také nárůstu pražského obyvatelstva v této době, neboť mnozí nově příchozí do Prahy byli členy KSČ. K tomu lze připočítat asi 400 členů pražského Komsomolu. Dále je třeba připočítat některé členy organizací blízkých komunistům a řadu rodinných příslušníků členů strany.

Pražská organizace byla stejně jako celá KSČ velmi mladou organizací: V roce 1927 bylo 39,5 % členů ve stáří 16 – 35 let⁵², v roce 1931 to již bylo dokonce 42 % jejich členů. Naopak nad padesát let bylo v roce 1931 jen 21 %⁵³. Celorepublikově byla KSČ ještě poněkud mladší. Do 35 let bylo v roce 1926 46 % jejich členů⁵⁴.

Z hlediska profesního bylo nejvíce členů KSČ dělníky. Nejvíce mezi nimi bylo kovodělníků – 12,4 % členů. Mnoho příznivců měla KSČ také mezi stavebními dělníky, dělníky v dřevozpracujícím průmyslu a překvapivě i mezi železničáři, kteří jinak platili za podpůrce národních socialistů. Vyznavači komunistického životního stylu ale nebyli jen mezi pražskými dělníky, patřila k nim i část inteligence, ovšem v počtech dosahujících

⁴⁹ NA ČR, Fond ÚV KSČ 1921 – 1938.

⁵⁰ Vladimír Dubský, *Pražská stranická organizace v letech 1921 – 1929*, str. 6.

⁵¹ Růžena Hlušíčková, *Pražská stranická organizace v letech 1929 – 1939*, str. 10.

⁵² NA ČR, Fond UV KSČ 1921 – 1938, složka, organizační oddělení, kraj Praha, karton 49 Zpráva ke konferenci 1. kraje KSČ v Praze, 8. - 9. dubna 1927.

⁵³ NA ČR, Fond UV KSČ 1921 – 1938, složka, organizační oddělení, kraj Praha, karton 50, Zpráva krajského vedení a všech oddělení za dobu od 11. května 1930 do 15. ledna 1931.

⁵⁴ NA ČR, Fond UV KSČ 1921 – 1938, složka, organizační oddělení, kraj Praha, karton 49, Die Zusammensetzung der Parteimitgliedschaft der KPTsch nach dem Alter.

spíše jen stovek lidí. Podíl inteligence činil v pražské KSČ v roce 1927 1,5 % (152 osob). Po bolševizaci strany se počet příslušníků inteligence v řadách KSČ ještě dále zmenšil. Také složení vedoucích pražských organizací KSČ z roku 1926 nám poskytuje podobný obrázek, pouze podíl žen byl zde menší. 49 % stranických funkcionářů bylo dělníky ve velkých podnicích, 8 % dělníky v malých podnicích (není ale jasné, jak byl definován velký a malý podnik), 23 % bylo nezaměstnáno, 2 % tvořili živnostníci a 3 % intelektuálové. Žen bylo 15 %, přičemž nebylo uváděno jejich zaměstnání.

Existovaly rodiny, kde byl členem komunistické strany pouze muž, žena se neangažovala nebo se angažovala v jiných straně blízkých spolcích stejně jako děti. Podle dochovaných údajů z let 1927 a 1931 tvořily ženy 30 % pražské členské základny⁵⁵, což byl nadprůměrný počet v celorepublikovém srovnání, který ukazoval, že pražské dělnické ženy byly emancipovanější než ženy venkovské. Většina žen-členek KSČ byla v domácnosti (66 %), čímž se KSČ nelišila od průměru pražského dělnictva. Být v domácnosti ovšem neznamenalo nevykonávat čas od času nějakou placenou činnost (např. posluhu, praní prádla, žehlení apod.). Z těchto rodin máme zaznamenány občas stížnosti žen, že otec chodí po schůzích a nevěnuje se rodině.⁵⁶ Existovaly ovšem také rodiny, kde byli oba partneři členy komunistické strany. Domníváme se, že se ale vyskytovalo více prvních případů, neboť komunistická strana byla organizována dvojím způsobem: jednak to byly místní organizace, kam měly formálně rovný přístup i ženy, ale také to byly závodní buňky, které byly tvořeny v převážné míře muži, a to díky jejich většímu zastoupením v průmyslovém dělnictvu.

Pokud bychom připočítali vedle žen i děti a osoby aktivní v dalších organizacích, můžeme odhadnout počet vyznavačů „komunistického životního stylu“ v Praze ve sledovaném období asi mezi 10 - 15 tisíci ve dvacátých letech a mezi 5 - 10 tisíci v letech třicátých. Tento počet se nezmenšil po nástupu gottwaldovského vedení tak výrazně jako členská základna KSČ, neboť toto jádro přesvědčených aktivistů vykazovalo velkou míru poslušnosti, věrnosti a disciplíny. Prostředí komunistického životního stylu tak mohlo tvořit ve dvacátých letech okolo 1,5 - 2,5 % a ve třicátých letech 0,5 - 1,5 % obyvatel Prahy.

ZÁVĚR

Zjištěné skutečnosti nás opravňují k závěru, že pražské komunistické prostředí vykazovalo především od konce 20. let rysy velmi dobře organizované politické sekty. Tato

⁵⁵ NA ČR, Fond UV KSČ 1921 - 1938, složka, organizační oddělení, kraj Praha, karton 49, Zpráva ke konferenci 1. kraje KSČ v Praze, 8. - 9. dubna 1927, Zpráva krajského vedení a všech oddělení za dobu od 11. května 1930 do 15. ledna 1931.

⁵⁶ Jaká nemá být žena soudruha, Rozsévačka roč. 5., č. 26, 17. července 1930.

sekta si nicméně vždy udržela schopnost alespoň v určité míře komunikovat s chudšími vrstvami obyvatel Prahy, čehož jsou nám dokladem volební výsledky KSČ, výrazně přesahující okruh jejich aktivistů. Prostředí pražských komunistů je nám dokladem skutečnosti, jak velkou roli začala hrát ideologie v životě lidí 20. století, že se až stala jakýmsi světským náboženstvím (R. Aron). Není jasné, nakolik byly tyto postoje pražskému komunistickému prostředí vnuceny okolní společností a nakolik byly jeho vlastní volbou. Tato sektářská kolektivní identita představuje dle mého soudu příspěvek k vysvětlení relativní úspěšnosti komunistů v protinacistickém odboji, stejně jako diktátorských praktik KSČ po uchopení moci.

Literatura

- Dubský Vladimír, Pražská stranická organizace v letech 1921 – 1929. Příručka k dějinám pražské stranické organizace. Dům politické výchovy MV KSČ v Praze, Praha, 1980.
- Hlušíčková Růžena, Pražská stranická organizace v letech 1929 – 1939. Příručka k dějinám pražské stranické organizace. Dům politické výchovy MV KSČ v Praze, Praha, 1981.
- Kosáková Jana, Příspěvek ke studiu způsobu života dělníků v Praze v Malém Břevnově. Diplomová práce. FFUK. Praha, 1975.
- Moravcová Miriam, Úsilí ženského tisku o rozvoj proletářské oděvní kultury. In Etnografie dělnictva 3, Praha, 1987.
- Rupnik Jaques, Dějiny Komunistické strany Československa. od počátků do převzetí moci. Academia, Praha, 2002.
- Vincenc Gérard, Communism as a way of life. (str. 315 – 345) In History of Private Life, díl V., ed. Philip Ariés a Georges Duby. Belknap Press of Harvard Univ. Press, Cambridge, 1991.
- Ulrich Zdeněk, Naše Emigrace do Svazu sovětských socialistických republik, In Sociální problémy, roč. 2., 1932.

Tištěné prameny

- 1905 - 1935, 30 let bojů a práce Včely, Zprávy za třicátý jubilejní rok činnosti 1935, Praha, Včela, 1935-
- Brož Vladislav, Dies atri aneb od první do třetí republiky, Pražské sdružení jednoty českých právníků, Praha, 1999.

Hájek Rudolf, Za námi cesta neschůdná, vzpomínky odborového pracovníka, Práce, Praha, 1966.

Horníková Anna, Rudí průkopníci, Mladá fronta, Praha, 1972.

Hrbek Rudolf, Dobrodružství na Černé řece, Mladá fronta, Praha, 1974.

Jiráček Karel, El Car vzpomíná, Z historie dělnického agitpropu, Praha, Orbis, 1971.

Krosnář Josef, Zlaté pražské časy, Praha, Svoboda, 1966.

London Arthur, Doznání: v soukolí pražského procesu, Československý spisovatel, Praha, 1990.

Slánská Josefa, Zpráva o mém muži, Svoboda, Praha, 1990.

Spilka Josef (ed.), Šípek u haldy, Karolína Štiková vypravuje a ilustruje, Práce, Praha, 1964.

Trousil Antonín, Hrst vzpomínek, Praha, NPL, 1962.

Včelíčka Géza, Černá píseň – kniha reportáží a povídek, Československý spisovatel, Praha, 1952.

Časopisy

Výboj, ústřední orgán FPT, roč. 1923

Sport všem, časopis pro zájmy lidového sportu, roč. 1936

Rozsévačka, roč. 1929, 1930, 1933, 1935

Stadion, roč. 1930

Rudé právo, roč. 1921

Dělnická tělovýchova, roč. 1926,

Právo lidu, roč. 1929

Archivní materiál

Archiv Národního muzea, oddělení sportu a tělovýchovy, fond DTJ

Národní archiv ČR, Fond UV KSČ 1921 – 1938

Stanislav Holubec, PhD. (1978)

Vystudoval historii a sociologii na FF UK. Působí na Západočeské universitě v Plzni. Předmětem jeho zájmu je historická sociologie, dějiny každodennosti 20. století a globalizace.